

Ігор БРИНДАК

Свого часу в нашому часописі була рецензія на фільм Генріха Кінга «Пісня про Бернадетту» (Див. // З любов'ю у світ. Лурд у літературі та кіно, № 10, 2009). Ця стрічка була знята за романом австрійського письменника Франца Верффеля. Той же письменник у 1933 році написав роман «Сорок днів Муса-Дагу», за яким у 1982 році у США режисер вірменського походження Саркіс Мурадян зняв однойменний фільм. Ось про нього і піде мова в даній публікації.

Â

У минулому столітті були три масові вбивства людей, які на міжнародному рівні визнаються як акти геноциду. Це Голокост євреїв у нацистській Німеччині та окупованих нею територіях, Голодомор 1932-1933 років проти українського населення та різанина вірмен в Османській імперії, яка сталася 1915 року.

Власне трагедії вірменського народу і присвячений фільм «Сорок днів Муса-Дагу». Він знятий на основі реальних історичних подій, хоча має в собі частину авторського домислу, про що мова піде нижче. Але спочатку варто буде увести читачів в курс справи.

Вірменський народ, як і український, багато століть не мав своєї держави. На початку ХХ століття вірменські землі були розділеними між Османською та Російською імперіями. Коли розпочалася Перша світова війна, партія младотурків, яка тоді правила в Османській імперії, оголосила переселення вірмен із прифронтової зони у Сирію, начебто, для їхньої власної безпеки. Але ця депортація здійснювалася так, щоб по дорозі більшість людей загинуло від голоду та жорстокого поводження. Крім того, по дорозі мали місце масові вбивства, катування та згвалтування депортованих. За оцінками

істориків, тоді загинуло приблизно півтора мільйони вірмен. Але в деяких місцях, коли люди зрозуміли, що депортація фактично означає смерть, вони повстали і почали чинити збройний опір. Однією з найбільш героїчних сторінок вірменського опору була оборона гори Муса-Даг. Власне, про цю подію і йде мова у стрічці.

Головним героєм фільму є офіцер турецької армії, але вірменин за національністю, Габріель Багратян. Отримавши в армії відпустку, він разом зі своєю дружиною та сином прибуває у рідне село, розташоване біля гори Муса-Даг. Провівши відпочинок в оточенні земляків, планує повернутися на службу. Однак перед від'їздом влаштовує прощальну вечірку. Незадовго до її початку до Габріеля приходить знайомий поліцейський, турок на ім'я Джамал, і рекомендує втекти, бо йому відомо, що готується якась акція проти вірменів. Габріель спочатку не сприймає попередження серйозно, але під час вечірки приходить група людей, які були депортовані, але зуміли втекти. Вони розповідають про жахливі речі, які чинять над депортованими вірменами. Відбувається збір села. Люди в паніці. Однак, Габріель рекомендує покинути село та укріпитися на горі Муса-Даг, звідки чинити збройний опір. Щоправда, зброї на всіх не вистачає, та й та, яка є, здебільшого мисливська. Але більшість мешканців прислухається до Габріеля та обирає його своїм головнокомандувачем. Коли через кілька днів приходить турецька армія, вона застає майже безлюдне село (кілька людей, незважаючи на пересторогу, таки залишилися і загинули). Тоді розпочинається героїчна оборона гори Муса-Даг, яка триває сорок днів. І коли, здається, надходить кінець захисникам, припливає французька флотилія. (Габріель зумів попередньо відправити посланця до французів). Люди з Муса-Дагу були врятовані та евакуйовані.

Тепер знову ж звернемося до історії. Оборона Муса-Дагу – історичний факт. Проте вона тривала на сорок, а п'ятдесят три дні. У фільмі показаний протестантський пастор, який відмовився залишати село і в результаті був вбитий сам і всі, хто з ним залишився. Насправді був пастор Тігран Андреасян, але він нікого не відмовляв іти на Муса-Даг, а навпаки пішов туди сам і вів там щоденник, завдяки якому і відомо про перебіг подій. Головний герой Габріель Багратян – вигадана особа. Проте в нього був реальний прототип. Його звали Мовсес Тер-Гаустян (1895 - 1984). Його біографія дещо відрізнялася від показаної у фільмі. Габріелю років під сорок, він одружений і має сина. Пізніше показано, що син був взятий в полон і жорстоко закатований, а під кінець фільму показано, що Габріель власноручно чинить розправу над убивцями сина. Проте, Мовсес Тер-Гаустян у часі описуваних подій мав тільки 20 років. Він ще не мав власної сім'ї і, зрозуміло, нікому за смерть сина не мстив. Однак, незважаючи на молодий вік, проявив неабиякий організаторський хист при обороні Муса-Дагу. Після евакуації створив при французькій армії вірменський легіон, який під його командуванням воював проти Османської імперії. Закінчив війну у званні генерала. Далі жив у Лівані, кілька разів обирався депутатом Ліванського парламенту. Цікаво, що коли знімався фільм, Мовсес ще був живим. Отож, як бачимо, реальність деколи може бути ще більш вражаючою, ніж кіно.

У кінці фільму звучить закадровий голос із пересторогою, що забуття злочинів, подібних до вірменського геноциду, уможливує їх повторення в майбутньому. Цікаво, що сам роман Франца Верфеля вийшов у світ 1933 року, саме тоді, коли в Україні лютував Голодомор і коли в Німеччині до влади прийшов Адольф Гітлер, який влаштував пізніше Голокост євреїв.

У фільмі дуже гарно показана не тільки жорстокість османських правителів, але і їхні хитрощі перед послами іноземних держав. Це і твердження, що ніяких вбивств вірмен не відбувається, що переселення здійснюється з метою їхньої ж безпеки, а в кінці, коли вже нічого не можна було приховати, послались на те, що вірмени винні самі, бо влаштували бунт. Здається, щось дуже нам знайоме, чи не так?

Чому фільм, як і, до речі, роман, названий «Сорок днів Муса-Дагу»? Коли насправді, як ми вже читали, оборона тривала 53 дні. Вся справа в тому, що Муса-Даг перекладається як Гора Мойсея. Ось тут ми підійшли до духовної сторони фільму. Франц Верфель спеціально вибрав число сорок, щоб пригадати історію Мойсея та ізраїльського народу. Через весь фільм червоною ниткою тягнеться думка, що вірменські патріоти захищають не тільки себе, але й християнські цінності. Навіть у фільмі звучить фраза, вкладає в уста Талаат-паші, одного з організаторів геноциду, що вірмени – це, перш за все, християни. Також показано, як разом з іншими людьми піднімається на Муса-Даг вірменський священик. Він із довгою сивою бородою та великим посохом, чим зовнішньо нагадує біблійного Мойсея. І перше, що роблять патріоти на горі, так це споруджують вівтар, біля якого впродовж всієї оборони будуть здійснюватися Богослужіння.

Але, проповідуючи християнські цінності, фільм в той же час не є антиісламським. Бо, наприклад, показано головного настоятеля дервішів (дервіші – аскети в ісламі, своєрідні відповідники монахів), який перед турецькими правителями заступався за вірмен. Енвер-паша (ще один з керівників «різанини») сказав цьому настоятелю: «Ви, релігійні проповідники, всі однакові». Цікаво, що у наш час, цю фразу часто люблять повторювати деякі войовничі антиклерикали. Крім того, Джамал, який попередив Габріеля, був також турком-мусульманом.

Ще один повчальний момент – ніколи не втрачати Надію. У фільмі показано, як до Габріеля неодноразово підходили деякі захисники і говорили, що, можливо, не варто продовжувати боротьбу, адже вона безперспективна, допомога нізвідки не прийде, і чи не краще піти і здатися туркам. Але Габріель завжди знаходив аргументи, щоб такий

думці не піддаватися. В кінці здавалося, що і справді все втрачено, у захисників не залишилося ні боеприпасів, ні харчів, в останню атаку вони збиралися йти озброєні тільки сільськогосподарськими знаряддями: вилами, сокирами. Але саме тоді їм несподівано надходить допомога. Тут ще один символічний знак, який у фільмі не показаний, проте був у реальності: перший корабель, який підійшов на допомогу Муса-Дагу, називався «Свята Жанна Д'Арк».

Історія оборони гори Муса-Даг є дуже повчальною і для нас. Бо у нашому народі дуже часто після великої ейфорії наступають періоди безнадії. Але тут необхідно пам'ятати Євангельські слова: «Хто витримає до кінця, той буде спасеним» (Мк., 13, 13). Цією істиною жили вірменські патріоти на Муса-Дагу і саме тому врятувалися. Якщо ми пам'ятатимемо Євангельські слова – переможемо всі труднощі.

Визнавши ряд позитивних моментів у фільмі Саркіса Мурадяна, хочеться зробити одне застереження: цей фільм є досить жорстким. Його не варто дивитися дітям та особам з нервовими чи серцево-судинними захворюваннями.

Ігор БРИНДАК, Витримати до кінця // "З любов'ю у світ" № 11 2017